

NEKI ETNICI U NOVOM IZDANJU »PRAVOPIISA«

Dalibor Brozović

U desetom izdanju Boranićeva »Pravopisa« (god. 1951., a isto tako i u devetom, god. 1947.) nalazi se nekoliko naziva za stanovničke gradova i gradića u Bosni i Hercegovini. Evo njihova niza:

Föča: Föčanin	Tüzia: Tüzlanin
Livno: Lívňjanin	Zënica: Zëničänin
Trávník: Trávníčanin	Žëpče: Žëpčanin.

(Akcente sam sâm stavio, oni odgovaraju zeničkome govoru.)

Čuju se i ovi nazivi, ali sigurno nikada od samih stanovnika mjesta, o kojima je govor. Živio sam godine i godine u Zenici i odrastao u tome gradu, a ipak nisam nikada čuo od domaćeg čovjeka naziv »Zëničänin«. Pravi je oblik za ovih šest etnika: Föčäk, -áka, Lívňjäk, -áka, Trávníjäk, -áka, Tüzläk, -áka, Zëničäk, -áka, Žëpčäk, -áka. Etnici ženskih osoba nisu tako jednostavni. Glase: Föčänka, Lívänjka, Trávníčänka, Tüzlänka, Zënička, Žëpčänka.

Etnikum tipa ääk-aáka imaju i mnoga druga mjesta: Břčkō, Dúvno, Kúpres, Krëšëvo, Ljúbuški, Väreš, Visokō, a ima ih vjerojatno još dosta, samo su to manja i slabije poznata naselja. Etnici glase:

Břčäk, Břčänka	Ljúbüšäk, Ljúbuška
Dúvňjäk, Dúvänjka	Varëšäk, Väreška
Krešëvljäk, Krëšëvka	Visočäk, Visočka.
Kuprëšäk, Kúpreška	

(Břčäk i Ljúbušäk zabilježeni su i u »Pravopisu«.)

Najzanimljiviji su ženski etnici. Neki su od njih paralelni muškome tipu ääk-aáka (Dúvänjka, Krëšëvka, Kúpreška, Lívänjka, Ljúbuška, Väreška, Visočka, Zënička), drugi bi zapravo bili par muškim etnicima na -janin (Břčänka, Föčänka, Trávníčänka, Tüzlänka, Žëpčänka). Od šest etnika, navedenih u »Pravopisu« s oblikom na -janin, njih četvoro ima u ženskome rodu -janka, a od sedam etniká na -jäk, koje sam sâm dodao, samo jedan ima ženski rod na -janka. Prema tome bi se moglo zaključiti, da je za izbor oblika na -janin u »Pravopisu« bio odlučan ženski par etnika, a tome se možda protivi primjer »Břčäk«.

Ako pak ima primjera kao Tüzläk: Tüzlänka, ima i obratnih, Stōlac i Dōlac (kraj Travnika), gen. Stōca, Dōca — imaju doduše Stōčanin, Dōčanin, ali se žensko iz tih mjesta naziva Stōlačka, Dōlačka. Mora se još reći, da su nazivi Zënička, Lívänjka ili Väreška prave imenice. Zato u prvom padežu nema dužine, a u dativu je nastavak *i*, ne: *oj*, množina: Zëničkama, a ne: Zëničkim(a). Da se ne radi o pridjevu, vidi se najbolje iz primjera Lívänjka livan(j)skā.

Etnici na -jāk obično mogu glasiti i na -janin, iako zacijelo nitko nije čuo riječi kao na primjer Duvnjanin, Kreševljanin ili čak Ljubuščanin. Od šest etnika na -janin u »Pravopisu« najneopravdaniji je sigurno »Livnjanine«; ostali bi mogli ostati kao dublete. Ali ima i obratnih primjera. D(e)rvénčanin je običnije od D(e)rvénčāk, iako se i ovo čuje (od Dèrvēnta, što neki izgovaraju s reduciranim »e«).

Odakle ovo dvojestvo -jāk: -janin? Zadržat ću se na primjeru Zenice. U gradu i okolici nitko ne će reći »Zèničanin«. Zenica je muslimanski gradić, okolna bliža sela su katolička i muslimanska. Ali dalja su sela pravoslavna, i tamo je stanovnik Zenice »Zèničanin«. Gotovo sva mjesta s etnicima na -jāk imaju muslimansko stanovništvo. Poznato je, da je u Bosni osnovni klasni odnos sela i grada bio odnos seljaka pravoslavaca i muslimanske čaršije i begova (Kočičeve i Andrićeve pripovijetke zorno osvjetljuju te odnose, ponekad doduše i subjektivno). Ako bilo gdje uzmemo govor mjesta, udaljenih po desetak kilometara, uvijek ćemo naći neke makar i minimalne razlike (mislim na Bosnu, u čakavaca i kajkavaca su razlike neusporedivo veće). A ako su između ta dva mjesta postojale suprotnosti kulturne, klasne, vjerske i nacionalne, razlike će biti mnogo izrazitije. Već je Vuk primijetio, da se po Bosni govor gradova razlikuje od seoskoga; on u svom Rječniku bilježi: *iskati, išćem (u Bosni po varošima išćem)*. Tu se ne radi o općepoznatoj razlici u govoru grada i sela, nego baš o razlici između muslimanskog grada i pravoslavnog sela. Jer, da ostanemo na glagolu *iskati*, prezent *iščem* bit će i na selu, ako je ono muslimansko (ili katoličko), a s druge će strane u Čajnici ili Vlasenici biti *ištēm*, iako to nisu sela nego varošice, ali im je pučanstvo u velikoj većini pravoslavno. No Vuk ipak nije pogriješio — za znatan je dio Bosne veoma važna značajka, da su sela većinom pravoslavna, a gradići muslimanski.

Koliko je u bosanskih muslimana jaka sklonost nazivima na -jāk, vidi se najbolje iz primjera: Skòpljāk i Pljèvljāk. Kako u Skoplju i u Pljevljima živi mnogo muslimana (u Skoplju su oni Turci ili Arbanasi), Bosanci nazvaše i njih na svoj način. Djelovala su tu još dva faktora. Sandžački su muslimani bili uvijek u vezama s bosanskima (nekada su Pljevlja bila u Hercegovini, tako piše i Vuk u svome Rječniku), a uz makedonsko Skòplje postoji i bosansko, kraj Travnika, a i tamo su stanovnici Skòpljáci. »Pravopis« i tu propisuje: Skòpljanin, Pljevljanin, iako je i u Vuka: Skòpljāk.

Ako iz kojeg grada s etnikom na -jāk dode tko u pravoslavno selo i tamo oštane, nazvat će ga po rodnome gradu, ali sa sufiksom -janin, ukoliko seljani pridošlicu prime u svoje. Varešanin, Kuprešanin, Travničanin danas su prezimena, ponajviše pravoslavna. A na primjer Kreševljāk(ović) je muslimansko prezime. Kako su postojala dva oblika, na -jāk i na -janin, izdiferencirala se njihova upotreba. Kad se govori općenito, bez osobnog

odnosa i obojenosti, reći će se: Zëničānin, Trāvnīčanin, govori li se pak s unošenjem vlastitog odnosa, bit će: Zeničāk, Trāvnjāk. To onda ima izvjesnu boju, izražava suprotnost (klasnu, vjersku, nacionalnu, suprotnost grad: selo). U prošlosti je to imalo svoje opravdanje: grad je iskorišćivao selo služeći se i kapitalističkim i feudalnim sredstvima. Zato treba paziti pri upotrebi ovih naziva. Smiješno je napisati, kako je neki pravi stanovnik Travnika rekao sâm za se: »Jā sam Trāvnīčanin«. Ali baš bi tako morao učiniti pisac, koji bi poslušao »Pravopis«. Stanovnik se Travnika naziva Trāvnjāk; seljak pravoslavac reći će mu: Trāvnīčanin. Oba ta naziva imaju istu sadržajnu vrijednost, ali zato će u ustima seljaka naziv *Trāvnjāk* imati posebnu emocionalnu boju. No dok seljak poznaje oba naziva, praveći i razliku među njima, sam Trāvnjāk ne zna za se drugog naziva. To sve vrijedi naravno više za prošlost, ali moramo znati za te diferencijacije, iako ih danas pomalo nestaje. Tako se na primjer u zeničkom kraju češće čuje u sveg mladeg svijeta kompromisni naziv Zeničānin, koji obuhvaća cijelo pučanstvo. Ima i drugih tančina s ovim etnicima. Vāreška ne znači samo: stanovnica Varēša. U svakog se Bošnjaka javlja na tu riječ kao prva asocijacija slika djevojke Vāreškē, Mande ili Luce u širokim dimijama. To su bile po svoj Bosni veoma mnogo tražene služavke, poznate po poštenju, marljivosti i čistoći, ali i po oštru jeziku. Posebna se emocionalna boja osjeća i u nazivu *Bōšnjak*. To zvuči malo arhaično, malo ponosno, a ponekad i malo šaljivo, dok naziv *Bosānac* nema specijalnog emocionalnog sadržaja.

Trebalo bi nešto reći i o sklanjanju etnikā na -jak. Zeničāk se sklanja kao *kapētān*, dakle genitiv: Zeničāka, dativ: Zeničāku i t. d. Vokativ je: Zëničāče (ali i nepravilno: Zëničāku), a u množini: Zeničāci, Zeničākā, samo za naglasak vokativa nisam siguran. Vjerojatno se tako ili slično sklanjaju i ostali primjeri. Dodat ću usput, da se u Zenici izgovara naziv *Zënica* s reduciranim *i* (tako, da se *i* gotovo i ne čuje). Tako je i s etnikom *Zeničāk*, osim u nominativu jednine. Drugdje se po Bosni čuje i *Zënica* (na zapadu).

Na kraju treba dodati, da se u »Pravopisu« nalazi uz Māglāj etnikum *Maglājac* (akcent moj). U samom se mjestu govori *Maglājlija* (usp. poznato prezime Maglājlić), a odnos je Maglājlija: Maglājac isti kao Zëničāk: Zëničānin. Žensko je u oba slučaja: Māglājka. Slično je sa Sarajevom. Običan je etnikum *Sarājlija* (ž. Sārājka), tako je i u »Pravopisu«, ali će seljaci na istok od Sarajeva reći: Sarajēvac, ž. Sārājēvka. Od oblika *Sarājlija* ima i f. Sarājlika, ali samo kao arhaizam ili u podrugljivu smislu. Kako bi trebalo uvesti oblike na -jāk, ostavivši i one na -janin, trebalo bi priznati i naziv *Maglājlija*, to više što već imamo: Sarājlija. A ne bi se smjelo ostati ni na tome, nego bi se morali unijeti u »Pravopis« svi poznati i utvrđeni etnici. Onda možda više ne bismo u dnevnom tisku nalazili smiješne nazive Prištinac, Virjanac, Dubrovčanka, namjesto pravih: Prištēvac, Virōvac, Dūbrōvkinja.

NEKOLIKO GRČKIH RIJEČI U HRVATSKOM JEZIKU

Antun Šimčić

1. Benevreći

Imenica benèvreći, m. pl., benèvreke, f. pl. (benevrake, benebreke, benevrke, berevneke, brenebreke), u Hrvatskoj, znači hlače, čakšire, caligae. Ovu riječ prvi je zabilježio Mikalja, kojemu je, čini se, duguju Della Bella, Belostenec i drugi mladi rječnici. Za benevreke, f. pl., ima Vuk: »kaže se u šali za pelengače, vunene podebele gaće do niže koljena«. Daničiću je (u RJA I 233) drugi dio ove riječi taman, a za prvi nagada da je od turske riječi *pembe*, pamuk. U bugarskom ova riječ također ima oblik benevreći (s akcentom na trećem e: benevréci), i Mladenov za prvi dio dobro sudi da je zacijelo od keltskoga, koje je potvrđeno u latinskom *bracca*, engleski *breeches*, ruski *brjuki* i dodaje arbanaško *benevrek*, ali za drugi dio nagada da je srodan s njemačkim Bein, »koljeno, noga.« Ova riječ potječe od grčkoga *πανόβραχος*, što znači suknene hlače, koje je složeno od *πάννος* (pannus, lat. sukno, platno) + *βράχος* (pl. *βράχες* od lat. braca, hlače), kako je pokazao M. R. Vasmer u Osman. etimologiji (Živaja Starina 18, 141-9, 1909).

Najstariju potvrdu za tu riječ u hrvatskom jeziku daje Brno Krnarutić u *Vazetju Sigeta grada*, gdje crtajući vjeran portret cara Sulejmana kaže:

bihu mu čalvare črljena veluda,

koje glosa sa strane razjašnjava: Benevreke, hlače (2. izdanje priredeno od Petra Fodroczyja, str. 10., 1661). U Stankovcima, daljoj okolini Zadra, i danas živi ta riječ u obliku benèvrake, kako mi reče profesor Marko Vunić.

Jedna ciparska pjesma o borbi Digena Akrite s Harom (Smrcu) počinje se stihovima, koje sam u svojoj zbirci novogrčkih pučkih pjesama preveo:

Pojezdi, Haro, crna konja, sve crno j' obukao
i slovinske benevreke, da ide na panadur.

U grčkom originalu stoji *sklavunika*, a ja sam to preveo *slovinske benevreke*. *Pannóvraka* ili *benèvreći* bili su jamačno isprva dio grčke nošnje, koji su kasnije s nekim preinakama Grci primali natrag od Slavena i dali mu novo ime *sklavunika*. Znamo, da su bugarske abadžije iz Koprivštice sa svojim haljinama od domaćega sukna (abe) i šajaka još u prošlom stoljeću hodale u zaradu ne samo u Brusu, Smirnu i Angoru, nego i na Lemno, Taso, Hijo, Ikariju i druge otoke grčke. Vidi K. Jireček, Putne bilješke. Periodičesko spisanje 9, 28. Sredec 1884.

Jeseni 1918., kad su se rasule bile austrijske fronte, vozio sam se u vlak, već u Hrvatskoj, s nekoliko vojnika, koji su se vraćali u Hercegovinu odnekle iz gornje Ugarske ili Erdelja. Jedan od njih izvadi iz uprtnjače nove bijele vunene hlače, kakve nose Slovaci u južnim i poljski